

Sebek a magyar irodalmon

Amikor ezt a címet adtam írásomnak, még előtte voltunk a sorozatos veszteségeknek, amelyek mai irodalmunkat érték. Sütő András, Lázár Ervin, Nagy Gáspár és Beke György halála tragikusan írta át az irodalom közéletét és reményeit, de nem az értékrendjét. Nem ilyen sebekre gondoltam. És nem csak azért, mert később következtek be. Ha ennek tudatában választottam volna címet, akkor is évszázados folyamatokról szóltam volna inkább. A mostani veszteségek annyiban sötétítik a folyamatokról rajzolható képet, hogy az irodalomnak ugyanazt az erdejét ritkítják. Ilyenkor akár újabb és újabb bizonyágként tárhatnánk fel azokat a sebeket, amelyeket némelyek azzal okoznak, hogy Sütő András temetése előtt sem tudnak felemelkedni a gyűlölködés alacsonyágából, s szeretett városának internetes hetilapjában írnak le róla méltatlan mondatokat. Vagy idesorolhatnánk a magyarországi nagy napilap szerzőinek előbb szándékos gyalázkodását Sütő Andrással, majd tettett értetlenkedéseit Nagy Gáspárral kapcsolatban. De nem érdemes ebbe belebonyolódni, mert ezek rendkívül színvonalatlan megjelenései valaminek, ami mint szű a fában rombolja az irodalmon túli szellemi életet is, de az alacsony szintű kétségbevonással nem semmisíti meg az életműveket. A halálnak ilyen lélekfagyasztó sorozata, amely most történt, persze, számvetésre kényszeríti az értéktisztelőket is: lehetetlen nem elgondolkoznunk azon, hogy a veszteségek szükségszerűen megváltoztatják-e a magyar irodalmi hagyomány továbbélésének távlatait, vagy a hagyomány ereje éppen abban mutatkozik meg, hogy a legnagyobb életművek erőforrásokká válnak. Nem csak a számomra nagyon szívközeleli Sütő András és Nagy Gáspár életművére gondolok, amelyben a teljességnek kétfajta tökélyét látom: Sütő András esetében a létünkről szóló történelmi jelentőségű üzenetet a későbbi századoknak, Nagy Gáspárnál pedig az ember és a költő azonosságának a modern korban egészen kivételes, ezért örökre fennmaradó példáját. Újságíróként a Beke Györgytől elcsodálható valóságérzékenység, a közösség gondját személyes gondként viselő magatartás egyre fájóbb hiányát is érzem. Sokat tanultam, sokat tanulhattunk tőle.

Sebek ezek, valóban sebek. Lázár Ervin nemzedékeket összefogó látomásai se pótolhatók és helyettesíthetők. Mégse ezek a sebek tehetik beteggé a magyar irodalmat. Még ha kételkedünk is Sütő András szellemi hagykozásának abban a jövődőlésében, mely szerint helyére (helyükre) jobbak, eredményesebbek jönnek, jöhetnek majd, a jövőbe vetett bizalomnak ezt a reménységét nem tehetjük kívül a nemzet ajtaján. Főképpen, ha a mélyebb, a szándékosan vajt sebek begyógyulhatnak.

Vannak csoportok, amelyek a magyar irodalmat hosszú ideje korszerűtlenséggel, avultsággal, maradisággal, Európa alattisággal, durvábban mucsaisággal vádolják. Legáltalában az irodalomnak azt a tartományát, amelyet a nemzeti hagyományba illeszkedőnek, nemzeti töltetűnek és közéleti természetűnek tekintünk. Ez a lesajnáló hang újabb erőt kapott a rendszerváltoztatás óta, ugyanis az így vélekedők a politikai átalakulásban igazolást találtak arra, hogy a parlamentáris demokrácia keretei között okafogyottá válik az irodalom közéleti szerepvállalása. Azt, amit a diktatúra idején is mondtak, miért ne mondanák a szabadság állapotában? Hiszen – szerintük – még az a kevés indok is elveszett, amely a Kádár-rendszerben és a Kárpát-medencei magyar irodalmakban részben megvolt: a kimondhatatlant is ki kellett valahogyan mondani. Igaz, az ilyenfajta kimondást akkor is irodalmon kívülinek, esztétikailag sérültnek tartották. Cserébe a posztmodernre ajánlották, aminek nagyon leegyszerűsített fogalmazásban az a lényege, hogy a leginkább Veres Péter nevéhez kötött népben-nemzetben gondolkodás helyére az alanyban és állítmányban való gondolkodást tették. Ez az irodalom már nem a nemzeti történelemre adott válasz, hanem a nyelv lehetőségeire koncentráló szöveg.

Önmagában ezzel nincsen semmi baj. Egészen addig, amíg ez a felfogás az irodalmi alkotás egyik lehetősége, de mindjárt problematikussá válik, ha intézményesített ízlésterror alapul rá, s nem annyit szakít ki a befogadói körből, amennyi tényleges érdeklődés van iránta, hanem ez lesz az egyetlen, az irányadó mérce. A Kádár-rendszer aczéli kulturális politikája bár a pártvélekedésekben nyíltan nem állt a posztmodern akkori aktivistái mellé, de a gyakorlatban mégiscsak ezt az irányzatot támogatta. Ezzel az apolitikus magatartással ugyanis csak akkor volt baj, amikor szerzőik kiléptek a közélet terepére, s aláírták például a Charta 77-et. Velük különben minden rendben volt, míg a népiekkel soha semmi. Utóbbiak tüske voltak a köröm alatt. Az intézményesített ízléssugallat a rendszerváltoztatás után sem változott. Most már a piac és a média sztár csináló ambíciója vette át az irányítást. Erre az esztétikai irányra épült fel a könyvkiadás és -terjesztés új rendszere, ide vonzódik a folyóiratok döntő többsége, itt vannak az alapítványi támogatások... A posztmodern iránti olvasói érdeklődés ugyan nem nőtt jelentősen, viszont jelentősen fogyott az egész magyar irodalom iránt. S ebben igen nagy szerepük van a félrehordó ízléssugallatoknak. Illyés Gyula, Nagy László, Juhász Ferenc kötetei olykor húszezer példányban jelentek meg, s az utánnomásokkal eljuthattak százezerig is, ma a vers ötszáz példánya már sikernek számít. Fekete Gyula szavával: a csemegéztetésre szánt irodalomnak ezt sikerült elérnie. Úgy vesz ki érdekénél többet a befogadói érdeklődésből, hogy felszámolja az irodalom iránti érdeklődést. Ami Párizsban már régóta természetes, az utóbbi években természetes lett Budapesten is. Csakhogy a franciák nemzeti identitásában korántsem olyan szerepet játszik az irodalom, mint a miénkben. Nagyon mélyre kell szúrni a kést, ha ezt a magyar hagyományt akarják kioperálni. Márpedig akarják.

Nem új keletű a törekvés. A furcsa csak az benne, hogy elfogultságának magyarázataként egy olyan irodalomra ragasztja rá a korszerűtlenség és az európaiatlanság bélyegét, amelyik a kezdetektől fogva a mindenkorai kor Európáját hordta magában. Már a *Halotti beszéd* vagy az *Ómagyar Mária-siralom* egyértelműen utal

a biblikus forrásokra, s ez mi más lenne, mint a nyilvánvaló kötődés jele az európai kereszténységhez. Ráadásul az első tökéletes magyar vers: fordítás. Mihez képest lenne elmaradott vagy mucsai? Igaz, a modernebb századokban már az is bűne volt a magyar irodalomnak, hogy nyugati mintákat másol. Megkésetten és rosszul. De ez nemcsak a latin Janus Pannoniusra nem volt igaz, hanem magyarul verselő, íróutódaira sem. A fennmaradó kiválókra semmiképp. Balassi hogyan tudott volna klasszikus életművet teremteni magyarul, ha nincs eleven és ható irodalom a századában? És miért biztos az, hogy Bornemisza Péter vagy Balassi Bálint akkor lett volna még korszerűbb, ha Shakespeare hangján szólal meg? Shakespeare itt ugyanúgy szólt volna, mint Angliában?

Eleve gyanús, ha egyszer a mintakövetés a baj, máskor annak elvetése. Mert előítéletet sejtet. A nagy életművek esetében még az sem igaz, hogy alkotóik tájékozatlanok voltak a világ dolgaiban. Balassi reneszánsz tágasságú műveltsége az el-
lenpélda.

Mai leminősítésekre régi tévedések is alapul szolgálhatnak. Némelyeknek jól jön az, ha megtalálják a magyarság egy-két ellendrukkerét a külföldi megfigyelők között. A legfájóbb jövendölés, amelyre így rá lehet találni, minden bizonnyal Herderé volt, aki a teljes pusztulást látta, s ebből a nyelv, az irodalom és a nép eltűnését vizionálta. A tragikus jóslat alapja az, hogy egy pusztító kolerajárvány után járt Magyarországon. Ő tehát igazában nem is ellendrukker volt, hanem – mai szóval – tényfeltáró, aki a tényekből túl kegyetlen következtetéseket vont le. De túlzó tévedését a későbbiekben mindig be lehetett vonni a magyar irodalom megtartó képességeivel kapcsolatos kételyek megerősítésébe. Holott ellenkező logika is lehetséges. Herder, a német romantika egyik spiritus rectora, ha megélhet-
te volna, bizonyára boldogan vette volna tudomásul a nem őt igazoló fejleményeket, azt, hogy jóslatára halál helyett a magyar szellem fényes korszaka következett: a reformkor. Láthatta volna, hogy eszméi milyen magas szinten valósulnak meg a magyar irodalomban, ahol példászerűen illeszkedik össze az általa magasra emelt népiség a romantikával. Talán még annak ellenére is örült volna ennek, hogy ismeretei inkább a német és a szláv népköltészet felé vonzották. A tények bizonyára meggyőzték volna. Látta volna, hogy ennek a kornak, ahogy megannyi más kornak is, nálunk a megújító ereje az irodalom volt.

Méricskélhetjük a mérhetlent, de nem sokra megyünk vele. Mondhatjuk, mondják is erről a korról, hogy Jókai ugyan nagy mesélő, de a romantika óriása Victor Hugo. Az, kétségtelenül az. De a kor francia történetét mégsem abban a teljességben ismerhetjük meg Victor Hugo regényeiből, ahogy Jókai regényeiből a magyart. Jókai művei lexikonszerű pontossággal adják vissza a Szent István-i Magyarország akkori állapotait. Ez az életmű irodalmi válasz a magyar történelem kérdéseire. Többek között ezért sincs messzire vivő értelme azt vizsgálni, hogyan viszonyul a francia vagy a német romantikához. A magyar történelem kerekai akkor így forogtak, s épp Jókai közreműködésével a reformkor és az azt követő forradalom és szabadságharc, majd aztán a kiegyezés utáni idő is Európa élvonalába emelte Magyarországot. Lehet, hogy Herderhez viszonyítva a romantika jelentkezésében van időbeli késétség, de az európai-

ság tekintetében nincs miért szégyenkezni. És Jókai esetében még a romantika kifejezett korszakához mért késétség sincs, hiszen nagy romantikus regényei előbb jelentek meg, mint Victor Hugoé.

Ezekkel a megjegyzésekkel nem az összehasonlító irodalomtudomány fontos és igaz megállapításait szeretném zárójelbe tenni. A tudomány megállapításai mindig konkrétak, a magyar irodalom társadalmi jelentőségét elbizonytalanító felfogások viszont sohasem azok. Ugyanis nem vizsgálják a különbségeket, hanem alapos és körültekintő vizsgálat helyett felhasználják arra, hogy prekoncepciójuk alapján leminősít megállapításokat fogalmazhassanak meg – egyébként mindig a magyar irodalom rovására. Nem várom, hogy a fordítottja történjék, hiszen épp az az irodalmak egymásmellettiségének lényege, hogy mindegyik a saját történelmére ad választ. A tudományos vizsgálat olyan különbségeket vehet észre a különböző nemzeti irodalmak között, hogy az eltérés mértékei eleve lehetetlenné teszik a vizsgálati eredmények mechanikus egymásra kopírozását.

Vegyünk egy ugyancsak XIX. századi példát! A nagy korstílusok általában úgy következtek egymásra, hogy előbb volt a romantika, s aztán következett a realizmus. Nálunk is így történt. A franciáknál azonban a zenében a romantikus Berlioz, az irodalomban a főként kalandregényekben és romantikus drámákban jeleskedő Dumas család munkássága nagyjából egybeesik Jókai indulásával és első felívelésével, de a realista óriás, Balzac majdnem megelőzi őket, legalább is egyidejűnek számít velük. Az irodalmi romantika kiteljesítője, Victor Hugo pedig időben mindenképpen Balzac realizmusa után következik. És Rostand még csak utána, a XIX. század végén hódít majd a maga romantikus verses drámáival.

Tehát nagyon nehéz a „ki kit másol” képletekben gondolkodni, s még nehezebb utólag kimondani, hogy mi a megfellebbezhetetlenül helyes időrend. Hiszen az adott korban sem lehetett ezt szabályként megfogalmazni. Az tény, hogy a romantika és a realizmus a franciáknál is egymástól jól megkülönböztethető életművekben testesült meg. Nálunk sem téveszthető össze Jókai és Eötvös. De Jókaiiban mégis van valami különlegesség, ami a világirodalomban sem szokványos, s amihez nyilván a hosszú életút is hozzásegítette: életművében mind a két korstílus benne van. A romantikáé a főszólam, de a XIX. és a XX. század fordulóján a Hortobágyról szóló regényében, a *Sárga rózsában* kipróbálja a realizmus hangját is. Történik ez Mikszáth fénykorában. Minderre azért utalok, hogy ezzel a kis összevetéssel is bizonyítsam: nem lehet irodalmakat kiforgatni a maguk természetéből, és nem mindig lehet a különbségeket értékkülönbségekként megjeleníteni.

Adynál is sántít a különbségtétel. Mert bár okkal lehet azt mondani, hogy megkésett a francia szimbolizmushoz képest, de azt már nem, hogy az egymáshoz csak részben hasonlító stílusjegyekkel ugyanazt a világgépet rajzolja fel. Ady más világról beszél. Az idő minden irányába mutató történelmi látomásai nem képezhetők le a nemzetközi minták nyomán. Lehet, persze, azt állítani, hogy nemcsak a megkésetttség, hanem épp a magyar bezártság, a nemzeti ketrec az, ami miatt nincs szélesebb hatása. De a lelke mélyén még az is tudja, aki ezt állítja, hogy nem így van. Adyt és másokat is azért nem fogadták be, mert nemigen ismerik.

Ha ismernék, rögtön rádöbbenének, hogy a „minden egész eltörött” nem magyar ügy, hanem a XX. század egyik legnagyobb emberiségi problémája. Magyar szemmel ennél sokkal többről van szó. Arról, hogy ez a nemzet a XX. században tőle kapta a legtöbb gondolatot. Ellenfelei se tudták kikerülni.

Ady életmódja és a róla terjesztett nem éppen jóindulatú legendaözön sokat tett azért, hogy a gondolati értékekben kevésbé tájékozottak tömegei minden gyanúsát elhiggyenek róla. Szakmája szerint nem esztétikai és magyarságtudományi kérdésekkel foglalkozó kiváló professzort is hallottam rémisztő és alaptalan Ady-történeteket mesélni, amelyek körülbelül olyan viszonyban voltak a valósággal, mint Kossuth meghatározó történelmi jelentősége az életének asztaláról lehullott megsavanyodott morzsákkal. Igaz, egy másik – és méltán világhírű – professzortól, Teller Edétől Csoóri Sándor társaságában hallottam, hogy a magfúzió lehetőségét Ady verseinek hatására kezdte kutatni. Nyelvi teremtő erejében fedezte fel, hogy nemcsak hasadás, hanem fúzió is létezhet.

De hányan hallották ezt az utóbbi történetet? S hányan ismerik az asztal alá hullott morzsákat? A kettőt csak a kétségbeesés közelében lehet összevetni. Nem-hogy Kossuthra és Adyra, a magyar gondolkodási restség következtében még olyan alkotókra is vetül árnyék, akik egyébként a szemléletükkel pompásan megfelelhetnének a nemzetközi kánonoknak. Az árnyékvetők éppen erre a gondolkodási restségre számítanak. Arra, hogy akár még Petőfit, Adyt vagy József Attilát is csak nagyon kevesen fogják megvédeni, s a kevesek között sokan lesznek, akik valamilyen maradisággal és bezárkózottsággal lesznek vádolhatók. Petőfi majdnem újkori, hat évtizeddel ezelőtti – régebbi is akadt – árnyéka az volt, hogy a Rákosi időben zászlóra tűzték a nevét. Azt ugyan senki sem vitathatta és vitathatja, hogy ha valaki nevének, az övének csakugyan zászlón van a helye, mégsem a zászlórúd hazug hordozóit szokás elmarasztalni, nem Rákosi, Révai és a mára méltán elfeledett Horváth Márton durva irodalmi beavatkozását és történelemhamisítását szokás egyértelműen megbélyegezni, hanem kívánatosabb azt furcsállni, hogy egy költő a politika szimbólumává válhatott. Hogy történhetett ez? Miért volt szükség az ő tisztaságának felmutatására? Miért érezték a diktatúra vezetői Petőfi magasztalálásának kikerülhetetlenségét. A válasz igen egyszerű lehetne: mert a maguk proletár nemzetköziségét, ami épp olyan hazugság volt, mint bármely nemzeti megnyilatkozásuk, úgy akarták feltüntetni, mintha az a magyar történelemből következett volna. De tehet erről Petőfi Sándor? Annyit persze igen, hogy egész életével és életművével, még a halálával is hozzájárult ahhoz, hogy a magyar irodalom elválaszthatatlan legyen a társadalom önkifejezésétől. Soha senkinek ne juthasson eszébe, hogy az irodalmat kiutasítsa a sorsformáló erők közül. S ezen a nagyszerű elhivatottságon semmit sem változtat az, hogy hazug rendszerek, félelmetesen ócska diktátorok is észrevették és észreveszik, hogy a magyar irodalom bizonyos nagyjait jobb álságos módon kisajátítani, mint az eszméik szerint élni. A holtakkal kapcsolatban ez a legegyszerűbb recept. Ők nem válaszolnak. Az élőkkel azt is el kell hitetni, hogy a kisajátítást maguk is akarják. Erre is volt és van példa. Csakhogy így nehéz felkerülni a maradandó nagyok Parnasszusára.

Petőfi attól Petőfi, Ady meg Ady, József Attila pedig József Attila maradt, hogy pajzsra emelték őket egy olyan rendszerben, amelyben még az életmű-összefoglaló kötetek se jelenhettek meg torzítatlanul és cenzúrázatlanul. Nem fogott és nem fog rajtuk semmiféle gonosz szándék. A hagyományos irodalomtörténeti gondolkodás képviselőit ostorozók a Rákosi-rezsim elmúltával politikai jellegű konstrukciónak bélyegezték azt az elképzelést, amely hidat rajzolt Petőfi, Ady és József Attila közé. Minden bíráló igaz, ha megnézzük, hogy kiknek vált ez a jelszavává. Akkor is igaz, ha azt nézzük, hogy a politikai vezetők milyen hatalmas jóváhagyásával találkozott ez a hídelmélet. De ha azt is látjuk, hogy a kor diktátorai csak a cenzúrázott óriások közötti hidat tudták elfogadni, már nehéz irodalomtörténeti tévedésnek nyilvánítani az akkori politika számító aljasságát. Ez a híd ugyanis létezik a valóságos és teljes Petőfi, Ady és József Attila között. Az irodalomtörténetnek lehet, hogy nem a Rákosi-rendszerben kellett volna erről beszélnie, de ettől még tény marad, hogy Ady követendő elődként vallott Petőfiről, József Attila költészetének kezdő évei pedig olyan mértékű Ady-hatásról tanúskodnak, amit nem lehet nem észrevenni. És azt sem lehet égi csodaként értelmezni, amire Illyés Gyula hívta fel a figyelmünket, hogy a népiek programját legszebben egy urbánus költő, József Attila fogalmazta meg *Hazám* című versében: „Mégis magyarnak számkivetve...”

Nem a hídszerkezettel van tehát a baj, az éppen elég teherbírónak bizonyul, hanem azzal, hogy a pilléróriások életművén olyan más óriások nőttek fel, vagy azonosultak vele, mint Németh László, Illyés Gyula, Tamási Áron, Nagy László, Sütő András, Nagy Gáspár... Bizonyos számításokba nem ez volt beleírva. A nemzeti irodalomnak, a sorsvállalásnak, a Dózsa húsából nem eszünk szellemének meg kellett volna rendülnie, ha nem is mindjárt teljesen megsemmisülnie. Sokan elfelejtik, hogy a Rákosi-rendszer diktatórikus kifejlődésének volt egy rövid féldemokratikus előzménye, amikor az akkori polgári radikálisok mindent porrá gyaláztak, ami a nemzetre emlékeztette őket. Többek között ennek a következménye, hogy Rákosiék viszonylag könnyen – és olyanokkal is, akik egyébként sohase szívelték a szovjet helytartókat – fogadtathatták el, hogy Petőfi lobogóját ők, Rákosiék adták vissza a népnek, s van híd, amelynek igazi nagyok a pillérei. A megelőző rombolás sokat segített az igazi rombolóknak. S nehéz elhessenteni a gondolatot, hogy a kettő között esetleg lehetett is szervezett összefüggés. A posztmodern mai támadásai ilyen előzményekre mennek vissza. Az igazi kezdet a XX. század első évtizedére tehető. Arra az évtizedre s azoknak a polgári radikális ősöknek az alapozó munkájára, ami mára már az agóniáig túlélte magát. A nemzet helyére akkor tették a nemzetfölttsiséget, a közösség helyére az egyént, a hagyománytisztelet fölé a modernitást, a szervesség fölé a szervetlenséget. Nem akkor született, de akkor vált hivatkozási erővé az a liberalizmus, amelyik radikálisan szakított a nemzeti liberalizmus hagyományaival. Különös évtized. Népdalgyűjtésre indul Móricz Zsigmond, nyomában Kodály Zoltán és Bartók Béla. Megjelenik Ady. Ott van a *Holnap* és szerveződik a *Nyugat*. És szerveződnek a világpolgári ellenerők. És aztán jön az összeomlás, az újabb Mohács, amelynek szorító

kényszerében Tamási Áron annak a felismerésének ad hangot, hogy: ...az emberiség, mint gyakorlati közösség csupán illúzió: egyedül a nemzeti közösség az, amelyből és amelyre építeni lehet. Az emberiség eszme csupán, mely él és mindig élni fog az emberi lélekben, de ezt az eszmét igazán szolgálni csak az tudja, aki maradandó formában fejezi ki nemzetének építő erőit.”

Tárgyunk szempontjából nagyon tanulságos az, ahogyan Tamási eljutott ehhez a megállapításhoz. 1942 decemberét írjuk. Az új világháború tüzeiben utal vissza az elsőre: „Ez a háború – mondja – a szabadelvű korszak végét jelentette. A szabad verseny, mely az anyagi javak mohó megszerzésében és az anyagi hatalom féktelen vágyában mellőzte az igazság és az erkölcs szabályait, ennek a háborúnak a végén olyan világot teremtett Európában, melyet sem erkölcsös emberek, sem öntudatos nemzetek nem tudtak s nem is tudhattak tartósan elviselni. A megalázott szívekben meghalt akkor egy korszak, mely a negyedszázados történeti fejlődés tanúsága szerint is már véglegesen a múlté. Túlságosan közel vagyunk még ahhoz az időhöz, s talán az emlékeink is zavarnak még abban, hogy tárgyilagos véleményt mondhassunk erről a szabadelvű korszakról. Kétségtelen azonban, hogy messze esik az igazságtól az a felfogás, mely ezt a korszakot nemcsak eltemetni akarja, hanem kitörölni is Európa történetéből. Emberi vívmányai igen nagyok ennek a korszaknak: főleg az anyagi művelődés terén, de a tudományban és a művészetben is. Az a törekvés azonban, hogy ezeket a vívmányokat nemzetek fölötti értékké tegyék, s ezáltal maradandókká, nem mindenben mondható sikeres kísérletnek.” Tamási ebben a nagyon is lojális és engedékeny elemzésben megvallja, hogy a levonható tanulságot az első világháborúból „hazatérve húszéves fejjel” egész életére megjegyezte. S ennek a lényege a fentebbi idézet, hogy „egyedül a nemzeti közösség az, amelyből és amelyre építeni lehet”, s hogy a nemzetek fölötti értékek kísérlete „nem mindenben mondható sikeres kísérletnek”.

Mindezt azért citálom a szokásosnál kissé hosszasan, hogy rávilágítsak: nem nagyon van új a Nap alatt. Az előző nemzedékek nagyjából hasonló érzésekkel és gondolatokkal egyszer már átélték azt, amit mi most, legfeljebb nem neveztek globalizációs veszedelemnek. És nemcsak átélték, hanem túléltek. Tamási akkor a megoldás kulcsát a népiségben találta meg, de ezeket a hivatkozásokat hozzánánk Kodálytól, Bartóktól, Móríc Zsigmondtól, Németh Lászlótól, Illyés Gyulától, a XX. század más magyar óriásaitól. Akik ma egy a régihez képest is elsilányított liberalizmus rabjaként idegesen prüszkölnek minden nemzeti és népi vonzódás miatt, mindenkinél ódivatúbbak, mert ahhoz ragaszkodnak, amiből Bartókék már száz évvel ezelőtt kiábrándultak.

Ráadásul csak olvasni kell a posztmodern mai megnyilvánulásait, hogy észrevegyük a kiüresedés, a gondolatlanság és ötletlenség egyértelmű dokumentumait. Mások és más területeken is így látják ezt. A se népiséggel, se politikai eltévelyedéssel nem vádolható Petrovics Emil szokta azt nyilatkozni, hogy „a kortárs komolyzene huszonöt éve válságban van. Egyes művelőit elviselhetetlen nagyképűség jellemzi. Bizonyos muzikusok a szélesebb közönség előtti sikertelenségüket különböző ideológiákkal próbálják megmagyarázni. Vagy olyan arisztokratikus visel-

kedésbe burkolódnak, amelyben támadhatatlanok. A józan, szakmai ellenérveket azzal hátrítják: én nem is akartam megfelelni semminek. Szörnyű, amikor a művészetben – de az élet más területén is – valaki elméletekkel, filozofálgatással próbálja leplezni gyarlóságait. Azt a tényt, hogy egyszerűen nincs egy eredeti, épkezláb ötlete. Beszélhetünk a képzőművészetről is. Beteggé tesz, amikor elmegyek egy kiállításra, és ott egy végécsészét találok a fő helyen. Azt mondják: az is műtárgy. Ami természetesen ökörség. Miközben alapvetően művelt emberek állítják az ellenkezőjét...”

Ezek a sebek már nem csupán az irodalom sebei. Egy nemzet öntudata, eszmélkedése van veszélyben. Sütő Andrásék távozása nagyon meggyengítette a gyógyulás esélyeit. Bizalmunk abban lehet, hogy Illyés Gyula idevágó két gondolatát eddig még senki sem tudta felülírni vagy megmásítani. Sem azt a gondolatot, hogy történelemmé csak az válik, amit megírnak, de azt sem, hogy a közéleti, nemzeti irodalom valami másra cseréléséhez más történelemre volna szükség. A cinikusok úgy fordíthatnák ki Illyés mondatait, hogy legyen jó történelmünk, s akkor lehet felelőtlen és rossz irodalmunk.

De a magyar nemzettel ez nem így történt, s ma sem így történik.